

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата економічних наук, доцента
Лісії Вікторії Вікторівни
на дисертаційну роботу Константиновського Леоніда Леонідовича
«Оцінювання якісними індикаторами стану
соціальної відповідальності у ритейлі»,
виконану для здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань «Управління та адміністрування»
за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) еволюціонувала до статусу фундаментального компонента корпоративної стратегії, відображаючи здатність організацій відповідати на сучасні суспільні та екологічні виклики. КСВ уже давно перестала бути лише теоретичною концепцією, перетворившись на практичний інструмент, що впливає на репутацію бізнесу та його взаємодію із суспільством. Сучасний бізнес трактує КСВ як дуальний феномен: поряд із моральним зобов'язанням це потужний інструмент стратегічного менеджменту, що генерує конкурентні переваги, зміцнює репутаційний капітал та забезпечує довгострокову стійкість організації.

Особливої уваги заслуговує сфера роздрібної торгівлі, де КСВ відіграє ключову роль через прямий контакт із широкою аудиторією. Ритейлери формують соціальні та екологічні стандарти для суспільства, однак зазнають впливу економічної нестабільності, змін у споживчих уподобаннях і зростаючої конкуренції. Це вимагає від них швидких і виважених рішень.

Війна в Україні лише посилила значення КСВ, змусивши компанії переглянути свої стратегії з урахуванням як економічних, так і соціально-екологічних наслідків. За таких умов розробка інструментів для оцінки ефективності КСВ набуває особливої актуальності, адже вони дозволяють оцінити відповідність ініціатив суспільним потребам і визначити шляхи їх вдосконалення.

Ритейл має унікальні характеристики: безпосередній контакт зі

споживачами, широку географію присутності, значний вплив на місцеві спільноти та складні ланцюги постачань. Ці особливості вимагають розробки специфічних якісних індикаторів, адаптованих до галузевої специфіки. Існуючі підходи до оцінки соціальної відповідальності зосереджуються переважно на кількісних показниках, залишаючи поза увагою якісні індикатори, які можуть більш точно відображати реальний стан КСВ у ритейлі. Отже, дисертаційне дослідження Константиновського Леоніда Леонідовича відповідає на критично важливу потребу сучасного ритейлу у створенні науково обґрунтованої системи якісного оцінювання соціальної відповідальності в контексті сучасних економічних, соціальних і екологічних викликів.

2. Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами

Обрана Константиновським Леонідом Леонідовичем тема дисертації узгоджується з пріоритетними напрямками наукових досліджень та логічно вписується в науково-дослідну діяльність Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. Здобувач був співвиконавцем наукової роботи № 0123U100079 «Формування передумов дослідження ставлення працівників до поточного рівня КСВ на підприємстві», у рамках якої ним було розроблено й практично застосовано методичний інструментарій для оцінювання корпоративної соціальної відповідальності (підтверджується довідкою № 1 від 02.02.2023).

Крім того, дисертація тісно пов'язана з темою «Розробка стратегії корпоративної соціальної відповідальності для бізнес-структур» (державний реєстраційний номер 0124U003103). У межах цього дослідження здобувач сформулював концептуальні підходи, визначив ключові цілі та запропонував практичні рекомендації щодо впровадження КСВ-стратегій у діяльність компаній (підтверджено довідкою № 34/2024 від 02.07.2024).

Отже, обрана тематика не тільки узгоджується з науковими пріоритетами університету, але й забезпечує синтез теоретичних напрацювань із

прикладними розробками, орієнтованими на зміцнення конкурентних позицій та сталого розвитку підприємств у сучасному бізнес-середовищі.

3. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Дисертаційна робота Константиновського Леоніда Леонідовича характеризується високим ступенем обґрунтованості всіх наукових положень, висновків і практичних рекомендацій. Обґрунтування базується на глибокому опрацюванні теоретичних джерел, широкому емпіричному матеріалі, належному використанні кількісних і якісних методів аналізу і синтезу.

У своїй дисертації Л.Л. Константиновський застосував системний підхід до вивчення корпоративної соціальної відповідальності, забезпечивши високу надійність та обґрунтованість наукових висновків.

В межах усіх розділів і підрозділів дисертації простежується логічно послідовне та обґрунтоване виконання поставленого теоретико-практичного завдання, що орієнтоване на дослідження теоретичних основ і розроблення методичних підходів щодо удосконалення системи оцінювання корпоративної соціальної відповідальності в сфері ритейлу. Дослідження здійснювалося поетапно з дотриманням логічної послідовності. На першому етапі за допомогою морфологічного аналізу було побудовано концептуальну модель КСВ, спеціально адаптовану до специфіки роздрібної торгівлі. Другий етап - емпірична верифікація - передбачав збір первинних даних шляхом анкетування працівників та отримання експертних оцінок.

Для аналізу зібраної інформації автор використав інструментарій економіко-математичного моделювання (у пакеті STATISTICA 10). Методом кластерного аналізу було ідентифіковано однорідні групи компаній, а факторний аналіз дозволив визначити ключові драйвери ефективності КСВ.

Візуалізація результатів реалізована через інформативні таблиці, складені шляхом зіставлення та групування даних, а також через графіки й діаграми, що

наочно демонструють тренди.

Робота має чітко визначені цілі та завдання, написана в строгому академічному стилі та спирається на великий масив наукової літератури. Всі поставлені завдання досягнули своїх цілей, дисертантом вдало обрано інструменти та методи досягнення мети, обґрунтовані висновки та підтвердженні науковими публікаціями й участю у міжнародних науково-практичних конференціях.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що дисертація є завершеною науково-дослідною роботою із логічно зв'язною, цілісною композицією, науковим стилістичним наповненням та авторським стилем викладення матеріалу.

4. Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна отриманих результатів полягає як у поглибленні теоретичних засад, так і в створенні практичних інструментів та рекомендацій для якісної оцінки корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у сфері ритейлу. Ознайомлення зі змістом дало змогу виокремити елементи наукової новизни у сформульованих автором положеннях дисертаційної роботи, серед яких найбільший науковий інтерес становлять такі:

1. У результаті проведеного аналізу автором запропоновано власну концептуальну модель КСВ (с. 76–80), яка охоплює чотири виміри – економічний, правовий, етичний та філантропічний. Модель систематизує такі ознаки, як відповідальність, ризики, результати й наслідки, а також відображає їх взаємозв'язки. Вона слугує теоретичною основою для організаційно-методичного забезпечення процесу оцінювання КСВ.

2. Запропоновано набір якісних індикаторів КСВ для сфери ритейлу з акцентом на персонал (с. 146–151), у якому поєднано лінгвістичні змінні з багатовимірними шкалами. Завдяки застосуванню нечіткої логіки експертні

оцінки трансформуються в кількісні дані.

3. Удосконалено методичний підхід до комплексної оцінки факторів, що впливають на індикатори КСВ (с. 143–149). Використання нечіткої логіки та можливостей Statistica дозволяє виявляти прямі й непрямі чинники впливу та визначати їхню пріоритетність у різних галузях економіки.

3. Запропоновано чітке авторське визначення сутності КСВ (с. 60–61) як добровільної діяльності організації, що здійснюється відповідно до нормативно-правових вимог і передбачає відповідальність за вплив на довкілля, економіку, стейкхолдерів і суспільство загалом. Дане трактування конкретизує фундаментальні характеристики поняття через призму економіко-правового підходу та концепції сталого розвитку.

4. Розроблено методично-аналітичне забезпечення оцінювання КСВ шляхом анкетування співробітників українських компаній (с. 143–149). Анкета містить блоки з оцінки важливості складових КСВ, поточного стану та управління відповідальністю. Такий підхід дає змогу сформувати профіль КСВ, виокремити кластери за рівнем його впровадження та поєднати суб'єктивні й об'єктивні параметри.

5. Запропоновано та апробовано методику прогнозування показників КСВ у ритейлі з використанням сценарного аналізу в Mental Modeler (с. 190–194). На базі нечіткої когнітивної карти формуються матриці взаємозв'язків концептів, визначаються їхній консонанс і вплив, після чого моделюються сценарії розвитку системи за допомогою найбільш вагомих факторів. Це дає змогу передбачати реакцію системи на послідовні та сукупні зміни впливових чинників.

Таким чином, інтеграція теоретичних узагальнень із розробленими практичними інструментами оцінювання й прогнозування забезпечує високий рівень новизни та прикладної цінності дисертаційного дослідження Константиновського Леоніда Леонідовича.

5. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих

працях

Кількість, обсяг і якість друкованих праць актора відповідають нормативним вимогам і повною мірою відображають наукові результати дослідження. Основна частина наукових здобутків дисертації оприлюднена в дев'яти публікаціях: три із них – у фахових українських виданнях, що включені до офіційного переліку, одна – у закордонному виданні, яке входить до наукометричної бази Web of Science, одноосібний розділ у монографії іноземного видавництва, а також три тези доповідей, представлені на міжнародних наукових конференціях і одна стаття у періодичному науковому журналі.

Поданий перелік демонструє, що наукова апробація відповідає вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Матеріали, викладені в анотації, відповідають основним положенням та висновкам дисертаційної роботи. Текст анотації та дисертаційної роботи повною мірою розкриває основні наукові напрацювання, ступінь новизни авторського доробку, а також рекомендації щодо можливостей практичного використання отриманих результатів. Анотація відображає зміст основних положень дисертації та відповідає встановленим вимогам.

Таким чином, рівень апробації результатів дослідження Л.Л. Константиновського є достатнім та повністю відповідає чинним нормативним вимогам.

6. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження

В процесі практичної реалізації запропонованих рекомендацій було розроблено та автоматизовано алгоритми проведення персоналізованих онлайн-

опитувань, обробки зібраних даних та визначення поточного рівня корпоративної соціальної відповідальності. Розроблені пропозиції корелюють із стратегічними цілями «Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні до 2030 року». Зокрема, ФОП Ланський Максим Артурович успішно застосував автоматизовані процедури (довідка № 1/2023 від 03.02.2023), ФОП Почуєв Максим Костянтинович – рекомендації щодо розробки та оцінювання КСВ-стратегії для ІТ-сектора (довідка № 34/2024 від 02.07.2024).

Розроблені методичні рекомендації з оцінки корпоративної соціальної відповідальності безпосередньо інтегруються в управлінські процеси вітчизняних компаній сфери ритейлу, що сприяє підвищенню їхньої ефективності та вдосконаленню систем менеджменту соціальної відповідальності.

Результати дисертаційного дослідження знайшли активне застосування у викладанні дисципліни «Бізнес-аналіз» для студентів спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» у Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця, що засвідчує їх теоретичну та практичну цінність (довідка №24/86 – 13 – 93/1 від 13.12.2024).

7. Академічна доброчесність

Можна стверджувати, що дисертаційна робота Л.Л. Константиновського є самостійною, авторською працею, яка, при цьому, не порушує норм законодавства щодо захисту авторських прав. Фактів порушення здобувачем академічної доброчесності не виявлено, на всі використані в роботі джерела інформації є посилання.

Перевірка за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення підтвердила відповідність роботи стандартам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Дисертаційне дослідження Л.Л. Константиновського характеризується актуальністю обраної тематики, чіткістю формулювання та послідовністю вирішення поставлених завдань, логічною структурною організацією та належною якістю виконання, що дозволяє дати їй загалом схвальну оцінку. Водночас слід відзначити окремі спірні моменти та зауваження, які мають дискусійний характер, зокрема:

1. У дисертації запропонована авторська модель КСВ у роздрібній торгівлі (п. 1.3), однак потребує уточнення її адаптивність до різних форматів підприємств роздрібною торгівлі – мережових супермаркетів, локальних магазинів, онлайн-ритейлу тощо. Доцільно було б вказати, чи враховуються у моделі відмінності у масштабах, рівні діджиталізації, або доступі до ресурсів, які значною мірою впливають на спроможність підприємства реалізовувати відповідальні практики.
2. У п. 2.2 автор виокремлює п'ять груп якісних показників КСВ: економічні, соціальні, правові, екологічні та гендерні. Хоча такий розподіл є логічним і базується на системному підході до відповідальності підприємства, викликає запитання відсутність окремого розгляду філантропічного компонента, який традиційно виділяється в більшості класичних і сучасних моделей КСВ. Також не зовсім зрозуміло, чому саме гендерна складова винесена як окрема група показників, а не інтегрована в соціальну чи правову групу. Було б доцільно обґрунтувати такий розподіл через посилання на відповідні міжнародні стандарти або порівняльний аналіз практик роздрібних компаній.
3. У структурі опитувальника, розробленого для оцінювання стану КСВ (п. 2.3), переважна увага зосереджена на внутрішніх стейкхолдерах – працівниках підприємств. Проте сучасні підходи до КСВ передбачають багатовекторність відповідальності, зокрема взаємодію з локальними громадами, споживачами, партнерами, органами місцевого самоврядування. Включення у вибірку зовнішніх груп дозволило б здійснити комплексне

оцінювання КСВ, а не лише сформувати її внутрішній портрет. Це особливо актуально в контексті роздрібної торгівлі, де довіра споживачів є ключовим чинником успішності.

4. У п. 3.3 представлено сценарне моделювання змін стану КСВ у відповідь на варіативність впливу окремих факторів. Разом із тим, у роботі відсутній детальний аналіз самих сценаріїв та їхньої порівняльної інтерпретації. Було б доцільно конкретизувати зміст кожного сценарію, охарактеризувати його наслідки для різних груп зацікавлених сторін і порівняти ефективність запропонованих управлінських рішень. Візуалізація сценаріїв (у вигляді діаграм або матриць рішень) покращило б сприйняття отриманих результатів та їх прикладну значущість для управлінської практики.

Зазначені положення не зменшують наукової та прикладної цінності одержаних у дисертаційній роботі результатів. Представлені дискусійні положення та зауваження мають рекомендаційний характер та окреслюють можливі напрями для подальших досліджень і прикладних напрацювань з корпоративної соціальної відповідальності компаній сфери ритейлу.

9. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

Дисертація Константиновського Леоніда Леонідовича «Оцінка стану соціальної відповідальності в ритейлі з використанням якісних індикаторів» виконана на високому науково-теоретичному рівні, а одержані автором в процесі дослідження результати характеризуються науковою новизною та мають теоретичну і практичну цінність. У дослідженні вирішено науково-практичне завдання, що полягає в розробці теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо оцінки корпоративної соціальної відповідальності в сфері ритейлу.

Дисертаційна робота Л.Л. Константиновського за своїм змістом відповідає спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора

філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінетів Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Константиновський Леонід Леонідович, заслуговує присудження ступеню доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність».

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Полтавського університету
економіки і торгівлі

Вікторія ЛІСІЦА

